

**УДОСКОНАЛЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ДО ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ
ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ**

УДК 378.048.4

Тарас Левченко, Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ

**УДОСКОНАЛЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ДО ЕКОНОМІЧНОГО
ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ**

У статті досліджується актуальна проблема підготовки вчителів до знань з основ економіки для майбутнього навчання учнівської молоді на уроках трудового навчання. Економічна освіта необхідна не тільки економістам та фінансистам, вона є основою ринкової економіки де діє конкуренція і вільний вибір підприємницької діяльності до якої слід готувати учнівську молодь в системі безперервної освіти.

Ключові слова: освіта, навчання, виховання, розвиток, професійна підготовленість, учнівська молодь, трудова підготовка, професія, праця.

Лит. 13.

Taras Levchenko

**AN IMPROVEMENT OF EFFICIENCY OF PREPARATION OF FUTURE
TEACHERS OF LABOUR STUDIES IS TO ECONOMIC EDUCATION
OF STUDENTS OF GENERAL SCHOOL**

In the article the issue of the day of preparation of teachers of teachers is probed to knowledges from bases of economy for the future studies of student's young people on the lessons of labour studies. Economic education needs not only economists and financiers, it is basis of market economy where a competition and free choice of entrepreneurial activity operates to which it follows to prepare student's young people in the system of continuous education.

Key words: education, studies, education, development, professional preparedness, student's young people, labour preparation, profession, labour.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Економічну освіту студентів вищого педагогічного навчального закладу можна розглядати як систему економічних знань, певних навичок і вмінь, спрямованих на формування економічної свідомості спеціаліста, його поглядів і переконань. Структура й обсяг змісту економічної освіти студентів залежать від таких факторів: мети навчання взагалі, економічної політики держави та завдань, які стоять перед економікою в даний історичний період і на перспективу; урахування специфіки вищого навчального закладу, наявності матеріальної бази; рівня економічної підготовки майбутніх фахівців, прояву ними інтересу до економічних проблем, бажання одержати економічні знання; майстерності викладачів вищого навчального закладу в реалізації потенційних можливостей предметів навчального плану в економічній освіті студентів; наявності чіткої системи економічної освіти студентів у закладі відповідно до економічних потреб сьогодення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження становлять положення, які ґрунтуються на педагогічних засадах економічної освіти В.М. Мадзігон [8], І.Ф. Прокопенко [10], О.Т. Шпак [13], А.С. Нісімчук [9], М.П. Тищенко [11], М.В. Вачевський [3], та ін., а також на

філософії сучасної освіти С.У. Гончаренко [5], І.А. Зязюн [6], В.Г. Кремень [7], та ін.

Виклад основного матеріалу. Формування професійної підготовленості до економічного виховання учнів загальноосвітньої школи майбутнього вчителя трудового навчання визначається такими факторами:

- змістом економічної освіти й виховання школярів, що відображено у Державному стандарті повної і загальної середньої освіти;
- змістом тих напрямів навчально-виховної діяльності вчителя трудового навчання, в яких буде здійснюватись економічне виховання учнів.

Економічна освіта і виховання учнів загальноосвітньої школи в основному визначається курсом “Основи економіки”, “Основи підприємницької діяльності”, що відображено у відповідних програмах. Цілком очевидно, що покладатися лише на ці курси в економічній підготовці підрастаючого покоління було б недостатньо. Тому “Державний стандарт базової і загальної середньої освіти. “Економіка” передбачає чотирирівневий підхід, що має на увазі послідовність і неперервність економічної освіти школярів. Наступність знаходить вираз у лінійно-циклічній структурі курсів:

- нульовий рівень – 1 – 4 (1 – 3) класи;
- перший рівень – 5 – 7 класи;

УДОСКОНАЛЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ДО ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

- другий рівень – 8 – 9 класи;
- третій рівень – 10 – 11 класи.

Нульовий рівень вивчення економіки припадає на початкову школу (1 – 4 класи). Діти одержують початкове уявлення про навколишнє економічне середовище. Відбувається формування первинної економічної культури та грамотності. У цьому віці передбачається:

- вивчення основних економічних понять, з якими діти стикаються у повсякденному житті;
- навчання дітей здатності робити вибір та оцінювати його наслідки для себе і своєї родини, друзів;
- формування почуття відповідальності за прийняті рішення.

На цьому етапі вивчення економіки може здійснюватись як на окремих уроках, так і в інтегрованому вигляді.

На такий багаж економічних знань спирається вчитель трудового навчання, який в основному має справу з учнями 5 – 11 класів. У визначенні змісту і завдань економічного виховання цієї категорії учнів вчитель трудового навчання може керуватися подальшими рекомендаціями “Державного стандарту базової і загальної середньої освіти. “Економіка”.

Так, економічна програма першого рівня (5 – 7 класи) передбачає:

- послідовне розширення економічного світогляду учнів, що вимагає подальшого вивчення економічних понять;
- нагромадження нового досвіду в самостійному прийнятті зважених економічних рішень у процесі вибору;
- висвітлення зв’язків, що існують у ринковій економіці, людиною (дитиною), сім’єю, державою.

У 5 класі розпочинається формування первинних уявлень про родинну економіку і витрати родини, витрати доходів (заробітної плати, стипендії, субсидії), про роль родини в суспільстві, економічні зв’язки родини з іншими суб’єктами ринкової економіки тощо [1].

У 6 класі вивчають економічні умови міста (села), регіону, в якому мешкає дитина. Для цього формують уявлення про економічні потреби міста (школи, лікарні тощо), ознайомлюють з діяльністю таких ланок виробництва, як завод, фабрика, ферма тощо та професіями, що потрібні виробництву регіону. На прикладі школи формують уявлення про господарську діяльність установ сфери освіти та послуг.

У 7 класі переходять до вивчення елементів національної економіки, знайомства з функціями держави, деяких ринкових інститутів, таких, як банки, страхові компанії тощо.

Другий рівень передбачає вивчення економіки на рівні систематизованого підходу до надбання знань про економічні поняття, категорії, закони.

Цей вік найбільш придатний для того, щоб вивчати основи підприємницької діяльності, основи малого бізнесу. Водночас учні можуть отримати певні професійні орієнтири.

Економічні основи у 8 – 9 класах передбачають:

- вивчення ключових економічних законів та концепцій;
- розуміння основних впливів економічного середовища на діяльність підприємця;
- набуття досвіду роботи з періодичною економічною літературою;
- здобуття вмінь та навичок застосувати отримані знання для аналізу різноманітних подій економічного життя.

Третій рівень є завершальним у формуванні економічної освіти на загальноосвітньому рівні. У цей період повторюється та поглиблюється раніше пройдений матеріал, вивчаються ті категорії і закони, які через свою складність не розглядалися на попередніх етапах.

Маючи уявлення про універсальні економічні концепції та поняття в цьому віці, учні можуть ефективно вивчати якості регіонального та шкільного компонентів курсів, що мають професійне спрямування: основи менеджменту, маркетингу тощо.

Економічна освіта учнів 10 – 11 класів передбачає:

- поглиблене засвоєння комплексу універсальних економічних категорій і законів;
- здобуття досвіду роботи зі спеціальною економічною літературою;
- надбання навичок робити економічно аргументовані висновки замість емоційних;
- надбання досвіду планування свого подальшого життя (освіти, праці, кар’єри, наукової діяльності тощо).

Майбутній вчитель трудового навчання має розуміти, що економічне виховання школярів повинно будуватися за принципом випередження. Це викликається тим, що етап ринкової економіки в нашій країні тільки розпочинається, його супроводжує тіньова та кримінальна економіка. До цих негативних явищ залучаються і школярі, зокрема до нелегальних операцій. Завдання педагогів сформулювати в шкільній молоді цілісне уявлення про майбутній розвиток економіки в Україні. Загалом економічне виховання повинно зіграти особливу роль у формуванні правильних уявлень про сферу економічних відносин, долаючи тимчасові хибні уявлення про них у частини учнів.

УДОСКОНАЛЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ДО ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

Певне місце в економічному вихованні учнів належить суспільно корисній, продуктивній праці. Коли школярі залучаються до різних видів суспільно корисної, продуктивної праці, є можливість розширювати і закріплювати ті економічні знання, уміння та навички, які розглядалися на уроках трудового навчання в навчальних майстернях.

Трудова діяльність учнів характеризується певними стосунками між ними під час виконання трудових процесів. Відносини взаємної залежності, взаємного контролю і взаємної відповідальності, що виникають у процесі певним чином організованої колективної праці, є вирішальним фактором економічного виховання. Виховна ефективність цих стосунків залежить від певних умов: рівня організації та управління процесом праці, характеру і виду праці, форм організації трудового колективу [9].

В умовах школи треба вважати економічно доцільною будь-яку працю, яка приносить користь сім'ї, суспільству, сприяє економії праці або створює готову продукцію.

У матеріальних результатах продуктивності праці школярів втілено виховний зміст зусиль як самих дітей, так і дорослих – педагогів і батьків. Тому не повинно бути безглуздої продуктивної праці школярів, створення товарної продукції, що не має високої споживчої вартості. Роль продуктивної праці у виховному відношенні вимагає врахування і самого трудового процесу, тих засобів, за допомогою яких він здійснюється. Значні матеріальні результати праці учнів забезпечуються різними засобами і способами праці, що мають широку політехнічну основу, солідну наукову базу.

Зі стін національної школи має виходити громадянин, сім'янин, трудівник, у якого сформоване свідоме творче ставлення до праці як першого громадянського обов'язку. Виконання цього соціального замовлення зв'язане з прилученням школярів до певного рівня суспільної культури (матеріальної, інтелектуальної, моральної, фізичної), із формуванням цілеспрямованої особистості, із розвитком індивідуальності кожної дитини, виявлення її творчого потенціалу, здібностей, створенням умов для їх розвитку [12].

З огляду на вищесказане у процесі дослідження домоглися усвідомлення студентами того, що в процесі економічного виховання важливо формувати у підростаючого покоління творчий підхід до праці. Уміння творчо працювати повинно бути притаманним працівнику будь-якої професії.

Одним із напрямів діяльності вчителя

трудового навчання, в якому здійснюється економічне виховання учнів є профорієнтаційна робота.

У реалізації життєвих планів учнівської молоді особливе місце посідає вибір професії. Вибір професії – один із головних життєвих виборів, який здійснює людина в юному віці. Він має суттєве значення для самої людини і важливий для суспільства. Вдалий вибір професії – це моральне задоволення, висока самооцінка, висока продуктивність праці, висока якість продукції.

В умовах науково-технічного прогресу, швидкого технічного, економічного і соціального прогресу світ професій дуже рухливий. Багато професій виникає, частина старих зникає, число зайнятих у певних видах професій швидко зростає, а в інших – швидко падає. Останнім часом спостерігається масова перекваліфікація, масове придбання працівниками інших професій, тенденція переважаючого зростання зайнятості населення в невиробничій сфері, перехід від менш до більш престижних, цікавих і більш оплачуваних професій.

Перед школою постало завдання прищеплювати учням любов і повагу до робітничих професій, виховувати в них готовність і прагнення мати певну виробничу чи сільськогосподарську спеціальність. Сьогодні особливої актуальності набуває орієнтація школярів на нові професії: менеджера, фермера, брокера тощо [12].

Майбутнім учителям трудового навчання важливо знати, що в процесі профорієнтаційної роботи розкриваються такі економічні питання: структура народного господарства, його галузей, економіка конкретного регіону, підприємства, склад професій і спеціальностей, їхнє економічне значення, потреби господарства в кадрах, економічні вимоги до обраної професії.

У процесі дослідження ми орієнтували студентів, що під час попередньої професійної діагностики вивчаються особливості школяра, його здібності й інтереси з тією метою, щоб якомога краще врахувати їх при виборі професії з урахуванням потреб народного господарства. Це одна з важливих ознак готовності до економічної діяльності молодого людини, яка включається до суспільного виробництва. Таким чином, економічний аспект професійної діагностики полягає як у дослідженні економічної вихованості школярів, так і в урахуванні економічних передумов і вимог до класифікації і опису професій [4].

Під час професійної орієнтації здійснюється інформування учнів про різні види праці в суспільстві, загальну структуру і галузі народного

УДОСКОНАЛЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ДО ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

господарства, склад професій, особливості і тенденції їхнього розвитку, про економіку рідного краю і потреби місцевих підприємств у кадрах, особливості працевлаштування й оволодіння професіями. Економічний аспект професійної орієнтації виражається економічною суттю професійної інформації, що сприймається учнями [2].

У процесі професійної консультації школярам дають рекомендації з питань вибору видів трудової діяльності, професії, шляхів професійної підготовки. Консультації дають можливість інформувати учнів з різних економічних питань виробничої діяльності: про умови праці, заробітну платню, умови побуту, можливості підвищення кваліфікації, підвищення продуктивності та якості праці, ефективність виробництва тощо.

Професійний відбір виявляє придатність людини до певного виду праці. З економічної точки зору профвідбір сприяє скороченню плинності кадрів, стабілізації колективу, підвищенню продуктивності праці, створенню умов для раціонального працевлаштування. При правильному профвідборі виграють і особистість, і суспільство морально й економічно.

Професійна адаптація – пристосування студентської і учнівської молоді до умов їхньої професійної праці. Економічний аспект цього процесу полягає у формуванні якостей господаря – громадянина, який розуміє суспільне значення вибору професії.

Майбутні вчителі зосереджували увагу учнів не лише на економічних аспектах будь-якої професії, а й формували уявлення про зміст роботи економістів на виробництві. Так економіст-плановик повинен уміти враховувати виробничі потужності підприємства, можливості встановленого обладнання, забезпеченість робочою силою, резерви підвищення продуктивності праці, спеціалізацію виробництва з випуску тієї чи іншої продукції, розрахувати, скільки сировини, електроенергії потрібно для цього витратити, відправку продукції споживання.

Економіст з організації праці має вміти порівняти внески різних варіантів організації праці, формувати оптимальні бригади для виконання трудових завдань, забезпечити проїзд працівників з роботи додому і навпаки, організувати харчування, зробити, в разі потреби, інші зміни і т.п. Економіст з нормування праці має знати і вміти зробити “фотографію робочого дня” працівника підприємства, визначити причини втрат робочого часу і шляхи їхнього усунення, у кожній виконуваній працівником операції вивчити нерациональні прийоми і домагатися їх усунення,

пропагувати раціональні прийоми праці. Економіст з матеріально-технічного забезпечення повинен забезпечити виконання плану підприємства необхідними матеріальними ресурсами, контроль за всіма розрахунками підприємства в сировині, матеріалах, електроенергії і т.п. Економіст із заробітної плати має визначати, яку суму заробітної плати видавати працівникам підприємства, слідкувати щоб переглядалися занижені застарілі норми виробництва, визначити форму зарплати, вирішувати питання про преміювання працівників. Економіст з АСУ (автоматизована система управління) повинен мати глибокі знання електронно-обчислювальної техніки, її можливості, економіки господарства (знати все те, що й інші економісти підприємства). Відповідні економісти в сільському господарстві, окрім суто економічних знань і умінь, мають розбиратися і в агрономії, тваринництві, рільництві і т.п.

У процесі економічного виховання учитель трудового навчання не може обійти такі економічні поняття, як підприємництво і підприємець. Підприємництво – це самостійна ініціативна діяльність, спрямована на виробництво товарів та надання послуг з метою одержання прибутку, передбачає здійснення нововведень, використання власних коштів, а також готовність ризикувати. Вона здійснюється від свого імені, на свій ризик і під свою матеріальну відповідальність. Ознаками підприємництва є свобода у виборі напрямку і методики діяльності, самостійність прийняття рішень (розширити виробництво чи звернути, продовжити випуск тих же товарів чи оновити їх асортимент, підвищити чи знизити ціни, міняти чи не міняти технологію, як організувати продаж, як зацікавити працівників); підприємець завжди ризикує (ніхто не гарантує успіху справи, у випадку банкрутства сам відповідає матеріально). У своїй діяльності орієнтується на успіх, прибуток (вся робота підпорядковується цій меті), прагне до особистої вигоди, а в цілому створює механізм загального процвітання, підприємцю властиві свої особисті стиль і тип економічної поведінки та етики.

Робочий день підприємця не обмежується ніякими законами. Він сам собі господар і витрачає на справи скільки потрібно часу. Досвід переконує, що навіть при ефективній організації праці тривалість й інтенсивність робочого часу переходить всі інші види діяльності. Тому треба планувати його буквально по хвилинах. Вимагається доведення всякої справи до кінця, бо розпочате вже забрало якийсь час, а покинути розпочате, значить марно витратити не лише час, а й ресурси, що йде на шкоду підприємству.

УДОСКОНАЛЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ДО ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

Ділові якості підприємця: ініціативність, відповідальність, чесність, доброзичливість, самостійність, працелюбство, рішучість, господарність, організованість, творчість, підприємливість, цілеспрямованість, демократичність, наполегливість, цікавість, лідерство, обов'язковість, ошадливість, комунікабельність, самокритичність [8].

Усі форми і методи, які використовуються у позакласній роботі з економічного виховання, можна звести до трьох основних груп: а) інформаційно-роз'яснювальні (бесіди, лекції, диспути); б) наочно-ілюстративні (оформлення стендів, стінгазет з економічним змістом, експозиції, виставки); в) діяльнісно-практичні (участь у зміцненні матеріальної бази, виготовлення обладнання і наочності, рейди з метою збереження підручників).

У кожній віковій групі школярів під час педагогічної практики проводився комплекс виховних заходів, які сприяли розв'язанню відповідних даному віку завдань економічного виховання. Для цього проводили виховні заходи на економічні теми: "Ціна однієї хвилини", "Скільки коштує твоє навчання" (5 клас), "Як навчитися цінувати і розраховувати час", "Вчись раціонально вчитися" (6 клас), "Бережи свій і чужий час", "Економіка домашнього господарства" (7 клас), "Чому нам не вистачає часу?", "Скільки коштує безкоштовно" (8 клас), "Екологія навколо нас", "Господар починається у школі" (9 клас), "Економіка професії, яку обираєш", "Вільний час – простір для розвитку здібностей" (10 клас), "Раціонально організуй свою діяльність", "Бережливність – важлива риса господаря" (11 клас).

Висновок. Отже, серйозним напрямом економічного виховання в позаурочний час було привчання учнів раціонально використовувати свій вільний час, який регулюється, в основному, самими учнями. Щоб зрозуміти важливість цього питання, досить зауважити, що він складає майже половину річного бюджету часу. Роботу з раціональної організації бюджету часу учнів для формування у них економічного ставлення до часу проводили таким чином. Виявляли бюджет часу школярів з метою його раціоналізації, навчали учнів основ наукової організації праці, умінь і навичок раціональної організації бюджету.

1. Аменд А.Ф. *Экономическое образование и воспитание учащихся 5 – 11 классов. Учебное пособие.* – Челябинск: ЧГПИ, 1988. – 164 с.

2. Вачевський М.В. *Економічне виховання як основа формування готовності молоді до самостійної трудової діяльності // Актуальні проблеми економіки.* – 2002. – №4. – С. 72 – 75.

3. Вачевський М.В., Скотний В.Г., В.М. Мадзігон., Левченко Г.Є., Вачевський О.М., Примаченко Н.М. *Основи економічних знань 10 – 11 клас. Навчальний підручник.* – К.: – 2004. – 532 с.

4. Гончаренко С.У. *Український педагогічний словник.* – К.: Либідь, 1997. – 374 с.

5. Гончаренко С.У., Мальований Ю.І. *Гуманітаризація загальної середньої освіти / Початкова школа.* – 1995. – № 3. – С. 4 – 10.

6. Зязюн І.А. *Методологія єдності раціонального і емоційно-почуттєвого в освітньо-виховних системах: Наук.-метод. зб.* – Харків, 1996. – С. 9 – 12.

7. Кремень В.Г. *Філософія освіти XXI століття //Шлях освіти.* – 2003. – №2. – С. 2 – 4.

8. Мадзігон В.М. *Продуктивна педагогіка. Політехнічні основи поєднання навчання із продуктивною працею. Монографія.* – К.: "Вересен". – 2004. – 324 с.

9. Нисимчук А.С. *Экономическое воспитание в сельской школе.* – М.: Просвещение, 1989. – 207 с.

10. Прокопенко І.Ф. *Теоретичні та методичні основи економічної освіти в загальноосвітніх і професійних навчальних закладах.* – Автореф. дис. ... доктора пед. наук у формі наукової доповіді. – К., 1996. – 67 с.

11. Тищенко М.П., Вачевський М.В., Мадзігон М.В., Скотний В.Г., Левченко Г.Є. *Формування готовності учнівської молоді до самостійної трудової діяльності.* – К.: 1992. – 146 с.

12. Фіцула М.М. *Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти.* – К.: Видавничий центр "Академія", 2001. – 528 с.

13. Шпак О.Т., Падалка О.С., Шепотко В.П. *Учителю про економічне виховання учнів: питання генезису і компетентності.* – К.: Четверта хвиля, 1998. – 224 с.

Стаття надійшла до редакції 10.12.2010

